

destinat a prestar grans serveis, pels quals la dita biblioteca i l'autor han d'ésser remerciats i felicitats.

Josep Perarnau

Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*. Volums I-II. Edició a cura d'Agustí ALCOBERRO (Els Nostres Clàssics, Col·lecció B, 16 i 17), Barcelona, Editorial Barcino 1997, 278 i 308 pp.

Les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell van ésser publicades per primera vegada l'any 1547; des d'aleshores no disposàvem de cap altra edició que permetés de posar a l'abast del lector modern aquesta obra, fonamental per a la comprensió del període de transició de l'Edat Mitjana a la Moderna en el camp de la historiografia. Les *Cròniques* no només són importants pel que fa al gènere i al corrent en què s'emmarquen, sinó també perquè són l'obra més destacada en llengua catalana de Pere Miquel Carbonell, arguments, aquests, que justifiquen sobradament la labor d'Agustí Alcoberro en la seva tesi doctoral, ara publicada.

L'estudi introductori a la crònica ocupa part del primer volum: Alcoberro el disposa en introducció i cinc capítols: el primer, dedicat a la figura de Pere Miquel Carbonell i a la seva obra; el segon, a l'estudi de la crònica; el tercer, a l'historiador en el seu context cultural; el quart, a repassar els estudis sobre l'autor i l'obra; i finalment el cinquè, als criteris d'edició. La resta del primer volum i la totalitat del segon són dedicats a l'edició crítica de les *Cròniques*, que Alcoberro transcriu completes amb l'excepció de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (ff. [n5] a [C2] de l'edició de 1547), per considerar-la, pel fet d'ésser la primera edició coneguda d'aquest text, mereixedora d'un estudi a part.

El primer capítol és dedicat a l'autor i a la seva vasta producció i hi trobem, ordenades i sistematitzades, les dades conegudes sobre Carbonell. Ens assabentem de la seva història familiar, personal, i, a través del seu fill Francesc, passem a l'àmbit professional. Carbonell era notari, i després fou arxiver reial; de la nissaga del seu cognom, ell és el primer a ocupar el càrrec, habitud, aquesta de transmetre de pares a fills l'ofici i el lloc de treball, que heretà de l'exemple de la saga dels Garcia i que, anys a venir, recuperarien els Viladamor. Les circumstàncies que el portaren a accedir al càrrec, contravenint, segons els escrivans reials, les ordenances (fou nomenat arxiver abans d'ésser escrivà reial), van marcar la seva vida professional; l'agra relació amb els altres membres de l'Arxiu és expressada en la *Dansa de la mort* i en tot de notes autògrafes, disperses, que hi fan referència.

Carbonell tenia una intensa relació amb els llibres: en comprava, els copiava amb una cura remarcable i sembla que va participar en l'edició del *Speculum morale totius sacrae Scripturae* de Johannes Vitalis e Furno; apareix, a més, en la seva faceta de prestamista, relacionat amb l'impressor Joan Rosenbach. A part d'un gran bibliòfil, era un grafòman malaltís, i el primer a retreure-li aquest mal costum, com ell mateix confessa, fou el seu fill. Era, a més, un home profundament religiós i un fervent realista. El seu cercle d'amistats es trobava repartit entre dos mons sovint lligats estretament; d'una banda, aquells que provenien de l'administració reial, i de l'altra, els homes d'església. D'entre tots ells sobressurt la figura del seu cosí Jeroni Pau, sense el qual fóra difícil d'entendre la seva faceta d'home de lletres. Així mateix, la trajectòria professional de Carbonell no s'entendria sense l'ajut de Jaume Pau, pare de Jeroni.

Tanca aquest primer capítol un llistat de les obres fins ara conegudes de l'autor, amb la referència als manuscrits que les conserven i les edicions, cas que n'hi hagi, de què disposem; i una valoració d'aquestes obres, que Alcoberro recuperarà en l'estudi de la tipologia dels recursos retòrics en el tercer capítol d'aquesta introducció. En el conjunt sistematitzat per Alcoberro, aquest primer capítol és complementari del quart, dedicat a repassar les

contribucions de diversos estudiosos a l'obra de l'historiador, amb una especial atenció a Jordi Rubió i Balaguer.

En el segon capítol, el més extens, Alcoverro parla de les característiques del llibre de 1457, de l'estructura i de la gènesi de l'obra, de les fonts i de la metodologia de Carbonell a l'hora de redactar-la, i acaba amb l'estudi aprofundit d'alguns dels aspectes concrets de més rellevància.

Carbonell va començar a escriure les *Cròniques* l'any 1495, uns mesos abans de la publicació de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* de Pere Tomic. L'aparició d'aquesta obra podria haver estat el punt d'inflexió que el va fer perseverar en la redacció de les *Cròniques*, però cal lligar la gènesi de l'obra també a la influència personal de Jeroni Pau, que en fou l'instigador i el va assessorar fins a la seva mort; de Pau naixia la idea d'escriure una història de Catalunya i ell s'encarregà de corregir la primera part de l'obra, fins al regnat de Pere III. Així, la mort de Pau permet d'establir una cronologia de redacció de l'obra en dues parts, la primera (fins al Cerimoniós), elaborada els anys 1495-1497, i una segona (de Pere III fins a Joan II), en la qual Carbonell anà treballant fins a la mort, l'any 1517.

De la primera edició de les *Cròniques* (1547) en conservem el contracte d'edició. Algunes de les circumstàncies d'aquesta impressió, però, presenten una sèrie d'incògnites que, si bé no han pogut ésser desvelades del tot, han trobat, de la mà d'Alcoverro, respostes satisfactòries. De primer, destaca Alcoverro que les dades del colofó no s'adeqüen amb les del contracte; a més, tampoc no sabem qui o què va impulsar l'edició de l'obra, trenta anys després de la mort de l'autor, ni per què l'obra és anomenada *Cròniques d'Espanya* a la portada i *Cròniques de Catalunya* al colofó. Així, per a Alcoverro, la impressió respondria a la voluntat d'un inconnegut instigador (potser familiar de Carbonell) de contrarrestar l'indubtable èxit i difusió que tingué l'obra de Tomic; les raons, tanmateix, potser només serien polítiques, per tal com la història representa «una eina legitimadora del debat polític i, en concret, dels diversos regnes de la Corona d'Aragó». D'altra banda, per al significat de l'alternança que presenta el títol, Alcoverro recorda que l'arxiver anomena l'obra, sistemàticament, *Cròniques d'Espanya*, i que per això cal pensar que aquest és el que havia triat, perquè Espanya és, per a Carbonell, la Hispània que té com a base la Corona d'Aragó (com ho demostra, altrament, que allò que narra és circumscrit a l'àmbit geogràfic de Catalunya i de la Corona d'Aragó).

Alcoverro opta per dividir la *Crònica* en set parts i un apèndix. En la primera, centrada en les «erres e fàbules qui's troben escrites en cròniques o històries» (I, 174) sobre els primers pobladors i els orígens històrics nacionals, l'obra de Tomic esdevé el punt de partida per a qüestionar els fonaments de la historiografia medieval peninsular (i, en conseqüència, i només en aquest aspecte, Isidor de Sevilla i Rodrigo Jiménez de Rada); aquesta part es clou amb un pla de l'obra: venen després un repàs a la nació dels gots, des dels seus orígens fins al rei Pelai; una tercera part sobre els reis de Navarra i d'Aragó; una quarta, dels comtes de Barcelona fins a la unió de Catalunya amb el Regne d'Aragó. La següent discorre pels regnats que van d'Alfons el Cast a Alfons el Benigne. A la sisena, dedicada exclusivament a Pere III, Carbonell transcriu, amb 'pròleg' i 'epíleg' propis, la *Crònica* del Cerimoniós; aquest rei, amb Jaume I i Alfons IV, es beneficien d'un tractament de favor per part de l'autor, que els dedicà exaltades lloances. La setena relata els regnats dels reis, de Joan I a Joan II; finalment, l'obra es tanca amb un recull de documents editats a mode d'apèndix, d'entre els quals Alcoverro pondera especialment l'epístola de Carbonell a Bartomeu de Verí, on es narra el frustrat atemptat de Joan de Banyamars contra Ferran II.

La feina d'arxiver permetia a Carbonell de tenir a l'abast tota mena de material. Coneixia els documents de l'Arxiu i els féu servir per confeccionar la seva crònica a partir de la tercera part. I aquesta és, destaca Alcoverro, la gran novetat enfront els seus antecessors. A més d'aquests documents, que Carbonell fa servir de manera auxiliar, cal remarcar el recurs a l'oralitat i la memòria personal com a font per a la història; aquest aspecte, que es deixa veure en la crònica a partir del regnat de Ferran I, permet a Alcoverro de qualificar-lo de 'cronista del seu temps' i

de dedicar una bona part del seu estudi, deixant així patent la seva condició d'historiador, a resseguir en el text els esdeveniments coetanis a l'autor. Amb tot, l'estructura del discurs de Carbonell és bastida a partir de nombroses fonts narratives i cròniques medievals que l'Arxiu custodiava, sovint refoses amb mestria, però cap al final de la crònica de vegades superposades a manera de compilació; aquestes, i no altres, conformen l'univers dels seus 'autors aprovats'. D'entre les més destacades, cal esmentar la *Crònica general de Pere III* o *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que Carbonell consultava a través d'un exemplar abans conservat a l'Arxiu Reial i avui a la Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 1881: amb notes autògrafes de Carbonell); la *Crònica* personal de Pere III i les que, en el manuscrit que probablement va conèixer Carbonell (ms. 212 de la Biblioteca Universitària de València), la seguien, dedicades als regnats de Joan I, Martí I i Ferran I; i altres textos historiogràfics catalans, com la *Crònica* de Bernat Desclot, el *Flos Mundi*, les *Històries e conquestes...* de Tomic, i el *Dietari de la Generalitat* redactat per Jaume Safont.

Hi ha dues grans novetats pel que fa a les fonts usades per Carbonell: la desautorització d'Isidor de Sevilla i de Rodrigo Jiménez de Rada, que cal entendre en relació amb Tomic i la tradició dels orígens bíblics, però sobretot la utilització de la *Crònica abreviada* de Diego de Valera. Remarca Alcoberro que la vindicació del passat got per part de Valera coincideix amb la de Jeroni Pau (que la recupera de Margarit), que degué ésser qui va aconsellar o, si més no, beneir, la utilització d'aquesta obra com a base de la segona part de les *Cròniques*.

Alcoberro sosté que gairebé tot allò que cita, Carbonell ho coneix de primera mà. Recorda que per refutar Tomic usa textos clàssics, judeocristians i altmedievals que trobem en algun cas en la seva biblioteca, però també recorda que Boeci és citat a través de Valera, tot i que Carbonell hi interpola una nota explicativa de collita pròpia. Cita també els humanistes italians Flavio Biondo i Bartolomeo Sacchi, que ja Miquel Coll i Alentorn havia demostrat que coneixia a través de Pau (tot i que la relació de l'obra de Carbonell amb el Plàtina pugui anar més enllà, com creu Alcoberro), així com Bartolomeo Facio, Antonio Beccadelli, Giovanni Pontano, Lorenzo Valla i Leonardo Bruni.

Un dels punts més treballats per Alcoberro, mereixedor de capítol apart, és la relació entre l'obra de Tomic i la de Carbonell. Les *Històries e conquestes...* esdevenen per a Carbonell una font aprovada quan són crònica del temps de l'autor. De Tomic, però, Carbonell qüestiona amb virulència dos cicles llegendaris. D'una banda, el dels primers pobladors; els orígens bíblics encarnats en Tubal i el cicle clàssic d'Hèrcules; de l'altra, el dels orígens nacionals de Catalunya que tenien, en Otger Cataló, el seu representant més destacat. Malgrat l'atac contra allò que Carbonell qualifica de faules recollides per Tomic, Alcoberro recorda que les *Cròniques* recullen llegendes i mites favorables als interessos reialistes que defensava l'arxiver; n'és un exemple la del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya, on el prestigi de la monarquia, i del poder que ostenta, queda ben reforçat (d'ací la crítica al cicle d'Otger Cataló, enaltidor dels valors de la noblesa, que lliga poc amb els seus ideals).

El tercer capítol mira de contextualitzar l'obra i l'autor en la tradició historiogràfica medieval, però pels elements 'rupturistes' de Carbonell, Alcoberro creu també pertinent d'emmarcar l'obra en el context de l'humanisme català. Com ell mateix recorda, «fóra excessiu pretendre abordar aquest problema», el del concepte d'humanisme, en aquest estudi, i per això fa un repàs cronològic de la crítica, des de Burckhard fins a les darreres aportacions a casa nostra, amb els estudis de Lola Badia i Miquel Batllori, i, a partir d'aquí, assaja d'encaixar-hi les *Cròniques*, perquè, com encertadament conclou, «una cosa són les intencions [de l'autor], i fins i tot la consciència subjectiva d'aplicar-les, i una altra són els resultats concrets».

L'estudi es clou recordantels criteris d'edició seguits; la dificultat a l'hora d'editar aquest text únic, imprès, rau, pensa Alcoberro, a salvar Carbonell de la mala sort que tingué amb els impressors, els mateixos que havien preparat l'any 1534, amb més cura, l'edició del seu gran adversari historiogràfic, Pere Tomic. Davant la mancança d'un original manuscrit, que permetria saber si el text va sofrir revisions i, per tant, si fou manipulat, Alcoberro ha pogut

dedicar-se a corregir errors gràfics i, quan ha estat possible, aquells «d'un major contingut temàtic», és a dir, els que són extrapolables de les fonts directes de Carbonell.

* * *

Per la meua part, a fi d'intentar resoldre les divergències entre el contracte d'impressió de les *Cròniques* i el colofó de l'obra, he presentat fa poc a l'«Anuari de Filologia» un article, escrit amb Maria Toldrà, on és recuperada la hipòtesi que valora la possibilitat que no tinguem un, sinó dos contractes. Josep M. Madurell i Jordi Rubió i Balaguer varen exhumar els dos documents que ara ens interessen: el primer és el de les *Cròniques d'Espanya* de Carbonell, que fins ara coneixíem; l'altre és el d'unes *Cròniques de Catalunya*, que ells atribuïen, amb reserves, a l'obra homònima de l'historiador Francesc Tarafa. Aquest darrer podria ésser, però, un segon contracte d'edició de l'obra de Carbonell; inclou els noms dels nous llibreters en l'empresa (els mateixos esmentats en el colofó) que, amb una inversió més gran, haurien tirat un major nombre d'exemplars, i permet de resoldre la vacil·lació formal que trobem en el títol de l'obra de Carbonell: *Cròniques d'Espanya* a la portada i *Cròniques de Catalunya* al colofó.

D'altra banda, i pel que fa a les fonts, cal remarcar la tenacitat d'Alcoboero; com a historiador que és, ha fet una feina laboriosa de recerca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que li ha permès de localitzar la majoria de documents de l'Arxiu Reial, utilitzats per Carbonell en redactar les seves *Cròniques*. Ben segur que aquesta és una de les seves aportacions més destacades. En la mateixa línia, però, potser hauria calgut aprofundir una mica més en l'anàlisi d'algunes de les fonts 'literàries' usades per Carbonell, molt especialment en el *Flos Mundi*. Sembla també prou important que algun autor clàssic sigui citat de segona mà per Carbonell -fet que ens porta a pensar que potser no és l'únic, malgrat l'interès que posa a demostrar que el coneixia directament-, i que la nòmina d'humanistes italians esmentats per l'arxiver, segons el meu parer, es pot lligar, directament o indirecta, a l'herència italiana que li va descobrir Pau. Amb el seu estudi de les fonts, Alcoboero ha iniciat un camí que, per la seva complexitat, i a partir de les dades que tenim ara, mereixeria d'ésser continuat més endavant.

Pel que fa a la repercussió de les idees de Carbonell respecte a la tradició historiogràfica anterior representada en Tomic, és del cas remarcar que aquestes no seran punt de partida per a la historiografia que es desenvoluparà al llarg del Renaixement. Quan cada autor de l'Edat Moderna redacti la seva història, ho farà amb la intenció de construir una imatge de la pròpia nació al servei d'uns interessos concrets i, per aquesta raó, no només recuperarà Tomic (i, per tant, ignorarà les crítiques que li dirigí Carbonell), sinó que hi incorporarà també els llegendaris relats que, sobre els vint-i-quatre primers reis d'Espanya, confeigé el falsari Annio da Viterbo en els seus *Commentaria...* (1495).

És tan clar que en molts aspectes Carbonell és encara un autor de l'Edat Mitjana, com evident que té consciència de ruptura generacional. En opinió meua, hi ha un punt d'inflexió en les *Cròniques* de Carbonell, que només es pot entendre en relació amb la mort de Jeroni Pau: fins a aquell moment, Carbonell estructura un discurs modern, i coneix, de la mà del seu cosí, els humanistes italians, l'obra dels quals l'ajudarà a bastir el seu relat d'una manera complementària. A partir de llavors, però, la narració esdevé sovint compilació i el contacte amb Itàlia es degué anar diluint; per quina raó, sinó aquesta, caldria suposar aleshores que Carbonell no coneix l'obra d'Annio da Viterbo, que tanta repercussió tingué en tot Europa? Així, si no fóra pel lligam establert entre Carbonell i el mestratge i la guia de Pau, les *Cròniques d'Espanya* serien tota una altra cosa, i potser no hauria calgut estendre's a considerar Carbonell un humanista des de tots els punts de vista. Carbonell no vol emular el seu cosí: les diferències són notables, i només cal anar a resseguir-les en l'edició que en féu Mariàngela Vilallonga. Tot amb tot, però, l'historiador és un dels autors que representa més emblemàticament la transició de la historiografia catalana de l'Edat Mitjana al Renaixement.

Des d'un emmarcament històric, Alcoberro ens ofereix un estudi i una edició que són, en tots els sentits, una pauta segura per a l'edició d'altres textos historiogràfics de què estem tan mancats.

Eulàlia Miralles i Jori

Profecia i poder al Renaixement. Texts profètics catalans favorables a Ferran el Catòlic. Estudi i edició a cura d'Eulàlia DURAN [I GRAU] i Joan REQUESENS (Col·lecció 3 i 4, 157), València, Eliseu Climent, editor 1997, 452 pp.

Tres són les parts, de les quals consta aquest llibre: la inicial amb presentació (9-16) i introducció (17-70), la central amb l'edició de dos textos majors i de sis de menors (71-412), i la dels complements finals, que conté bibliografia (413-429) i taula única per a antropònims i obres anònimes (431-449). Ens ocuparem sobretot de les dues primeres.

En el pòrtic som informats de la vinculació d'aquest llibre a un dels majors de l'autora, el dedicat a *Les Germanies en els Països Catalans*, de les quals el que ens ocupa ofereix una de les dimensions, la de llur col·locació dins un món mental i polític determinat. I així som conduïts de les Germanies a les profecies i a llur instrumentalització en la política de la Baixa Edat Mitjana, i en concret en la del pas d'aquesta a l'Edat Moderna, per obra sobretot de Ferran II de Catalunya-Aragó, anomenat el Catòlic (11-14); i així ens trobem davant els ulls en aquestes pàgines dos textos majors d'aquell moment i sis de menors (14).

La introducció (17-67) situa «els texts editats en el seu context hispànic» (16) i alhora proporciona o recorda conceptes, sense els quals el lector actual no especialitzat difícilment entendria aquella literatura, com són els d',anticrist' (21-25), ,papa angèlic' (26-27) i ,monarca universal' (28-31); segueix un resum del corrent profètic català (o no català, però influent a Catalunya) del segle XIV: Arnau de Vilanova, Joan de Rocatalhada, fra Pere d'Aragó, el *Breviloquium de concordia Veteris et Novi Testamenti*, i Francesc Eiximenis, gairebé tots ells sensibles al *Vae mundo in centum annis* (31-49), el coneixement del qual fou estès per Arnau de Vilanova; igual com els textos editats per Duran i Requesens (50), també aquestes pàgines desemboquen en la presentació de Ferran II de Catalunya-Aragó com a monarca universal, a qui s'apliquen els títols escatològics de ,rei petit i fort' (51-53), ,lleó' (53-56), ,rei de romans i de grecs' (56-58), ,vespertilió o rata-penada' (59-62) i ,encobert' (62-67).

Assortit amb aquests coneixements previs, el lector pot entrar en contacte directe amb els textos publicats en el present llibre, cada un dels quals també és presentat en respectives pàgines prèvies. Els trobarà agrupats en dues seccions, la primera dedicada a dos textos més llargs, que són *L'obra de fra Joan Alemany de la venguda d'Antichrist*, que reproduïx el text de l'únic exemplar conegut de l'edició de València 1520, ara a Anvers, Museu Plantin, i el d'Alonso de Jaén, del qual tenim a 139-140 la transcripció del testament; el text s'intitula *Cuarta y última parte... del remedio, reparación y fortificación de la justicia*, o *Espejo del mundo*, fins ara inèdit a Barcelona, BC, ms. 273 (73-297), i l'altra, tal com ja hem indicat, a sis texts menors (299-412).

Ambdós grups són precedits per altres tantes pàgines introductòries, en les quals el lector és informat de l'exemplar, imprès o manuscrit, d'on procedeix el text publicat a continuació, li n'és oferta una primera idea més o menys esquemàtica, com també li és resumida la biografia del respectiu autor o és informat dels problemes relatius a l'atribució. Joan Alemany segueix essent la gran incògnita, entorn la qual els autors deuen haver considerat innecessari de ni tan sols proposar aquella hipòtesi, que es presenta espontània al lector, la de la identitat entre aquell personatge (75-76) i el, gràcies a Jeroni Torrella, conegut com a Joan de Lübeck (370):